

УДК 338.487/.488(477)"364"

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/188-26>**Юрченко С.О.**здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0004-5736-7830>**Yurchenko Serhii**

Cherkasy State Technological University

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯКОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного часу в Україні у зв'язку з фактами наявних і потенційних ризиків виникає потреба посилення ролі державного регулювання, що має вагоме значення й стосовно якості туристичних послуг та обумовлює актуальність обраної теми дослідження. Метою статті є розгляд і формулювання сутності та значення державного регулювання якості туристичних послуг в умовах воєнного стану в Україні. Для висвітлення теми наукового дослідження застосовані методи спостереження та порівняння, синтезу та аналізу, статистичні методи. Узагальнено аргументи щодо сутнісного значення ролі держави Україна для регулювання якості туристичних послуг в умовах воєнного стану. Систематизовано наукові теоретико-методологічні, аналітичні та прикладні засади й відповідну законодавчу та нормативно-правову базу щодо значення системи державного регулювання в умовах воєнного стану в Україні та необхідності визначити та враховувати вагомі чинники впливу на розвиток туризму. Результати дослідження можуть зацікавити працівників галузі туризму; науковців, студентів вищих навчальних закладів, які опановують спеціальність «Туризм».

Ключові слова: воєнний стан, держава, законодавство, нормативно-правове регулювання, туризм, Україна, якість.

STATE REGULATION OF THE QUALITY OF TOURIST SERVICES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

In the context of wartime in Ukraine, due to the facts of existing and potential risks, there is a need to strengthen the role of state regulation, which is also important in relation to the quality of tourism services, which determines the relevance of the chosen research topic. The purpose of the article is to consider and formulate the essence and significance of the State regulation of the quality of tourism services under martial law in Ukraine. The scientific novelty of the study is to systematize the views of researchers on the role and importance of the state regulation system, to determine the features and specifics of state regulation of the quality of tourism services under martial law in Ukraine. The object of the study is the system of state regulation of the quality of tourist services under martial law in Ukraine. The subject of the study is a set of theoretical, methodological and applied principles for defining and formulating the essence and significance of state regulation of the quality of tourism services under martial law in Ukraine. To cover the topic of the scientific research, the methods of observation and comparison (regarding the period of the Russian aggressor's invasion of the territory of Ukraine before and after the introduction of martial law), synthesis and analysis (to systematize the essence and importance of the system of state regulation of the Ukrainian economy and tourism in particular), statistical methods (for quantitative features and relevant analysis) were used. The author summarizes the arguments regarding the essential importance of the role of the State of Ukraine in regulating the quality of tourism services under martial law. The article systematizes the scientific theoretical, methodological, analytical and applied foundations and the relevant legislative and regulatory framework regarding the importance of the system of state regulation under martial law in Ukraine and the need to identify and take into account the significant factors influencing the development of tourism. It is proved that creating a positive image, gaining competitive positions in the market of tourist services due to high quality and its guarantee at all stages of the life cycle of a tourist product is the way to positioning a business entity as an effective and reliable business partner and a promising leader in the tourist industry. The results of the study may be of interest to tourism professionals, researchers, and students of higher education institutions majoring in tourism.

Keywords: martial law, state, legislation, regulation, tourism, Ukraine, quality.

JEL Classification: H70, L83

Постановка проблеми. Наслідки російської агресії та широкомасштабне вторгнення ворога на територію України 24 лютого 2022 р., окупація та нищення низки населених пунктів і навколишнього середовища нашої держави, мінування територій та ракетні обстріли з боку ворога спонукають давати ще більший відсіч їх загарбницьким цілям і застосовувати дії на противагу агресору. В цьому вагомому значенні має народний супротив, сила та міць Збройних Сил України, розробка та реалізація державних регулюючих важелів економіки та життєзабезпечення народу України в умовах воєнного стану. Щодо туристичної галузі, варто зазначити

вкрай негативний вплив російської агресії на цей сектор економіки України. Так, наприклад, в умовах воєнного стану збільшився фактор безпеки, поширилися умови невизначеності та були, зокрема, скасовані авіарейси на території України, відбулося зниження купівельної спроможності населення. Враховуючи ситуацію, туристичні фірми (далі – турфірми) розробили нові туристичні продукти, які сприяли українцям з метою тимчасового захисту від бойових дій виїхати за кордон. Перш за все, ці заходи стосувалися виїзду жінок і дітей. Організація таких поїздок і необхідність наповнювати бюджет держави та, зокрема, місцевих органів самовря-

дування для захисту України від зовнішнього ворога, життєзабезпечення населення, зумовила активізацію державних органів влади, суб'єктів господарювання в різних сферах діяльності, у тому числі й туристичній галузі. Достатньо навести лише декілька статистичних даних щодо стану туризму в Україні в результаті повномасштабного вторгнення російських агресорів в Україну, щоб зробити невтішні висновки про руйнацію галузі та необхідність застосування екстраординарних заходів і регулювальних механізмів з боку держави для її відродження та подальшого розвитку. Так, наприклад, обсяг виїзного туризму за даними Державної служби статистики України в 2021 р. становив 1 млрд доларів США, а в 2022 р. обсяг ринку порівняно з 2021 р. знизився на 80% [10].

В туристичній діяльності є певні вимоги до організації та надання якісних послуг у будь-яких умовах із урахуванням можливих ризиків, пов'язаних із специфікою туристичного продукту та іншими факторами (політичними, соціально-економічними, екологічними тощо). В умовах воєнного часу в Україні у зв'язку з фактами наявних і потенційних ризиків виникає потреба посилення ролі державного регулювання, що має вагоме значення й стосовно якості туристичних послуг. Також процеси децентралізації були та й під час воєнного стану в Україні залишаються мотивацією для пошуку відповідей про роль державного регулювання в системі соціально-економічних відносин, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною інформаційною базою для розкриття теми наукового дослідження є чинне законодавство України [12; 19–23], нормативно-правові документи щодо економічних питань та безпеки [8–10], розвитку туристичної галузі з урахуванням дії воєнного стану [13–16; 25–26; 30]. Реалії розвитку туризму та туристичної інфраструктури в Україні на сучасному етапі, проблеми державного регулювання економіки висвітлені, зокрема, у працях й аналітичних дослідженнях Баженової С.Е., Пологовської Ю.Ю., Бикової М.Д. [1], Беляєвої С.С. [2; 3; 28], Шестель О.Г. [3], Бордун О., Шевчук В., Монастирського В., Лучка О. [5], Зарубіна А., Сірої Е., Демчук Л. [11], Пашкова В.М., Гнедик Є.С. [17], Перегуди Ю.А., Кривоберець М.М. [18], Рихліцького В. [24], Фастовця О.О. [27], Чепурди Л.М. [28–29], Чепурди Г.М. [28], Герман І.В. [29]. Але умови дії воєнного стану в Україні та важливість забезпечення якісних туристичних послуг в умовах російсько-української війни та її наслідків обумовлюють необхідність подальших досліджень із зазначеної проблематики.

Метою статті є розгляд і формулювання сутності та значення державного регулювання якості туристичних послуг в умовах воєнного стану в Україні. **Наукова новизна** дослідження полягає в систематизації поглядів дослідників щодо ролі та значення системи державного регулювання, визначення особливостей та специфіки державного регулювання якості туристичних послуг в умовах воєнного стану в Україні.

Методологія та методи дослідження. Для висвітлення теми наукового дослідження застосовані методи спостереження та порівняння (щодо періоду вторгнення російського агресора на територію України до та після введення в дію воєнного стану), синтезу та аналізу (для систематизації сутності та значення сис-

теми державного регулювання економіки України та туризму зокрема), статистичні методи (для кількісних ознак і відповідного аналізу).

Виклад основних результатів дослідження. Для розуміння значення державного регулювання для розвитку туризму в Україні та якості туристичних послуг в умовах воєнного стану в Україні в межах наукового дослідження доцільно акцентувати увагу, перш за все, на сутності категорії «державне регулювання». Сучасні умови господарювання зумовлюють таку форму державного регулювання, яка б у механізмах та інструментах регулювання враховувала особливості соціально-економічних процесів в країні та ринкові важелі саморегулювання. Беручи до уваги досвід попередніх періодів розвитку економіки держави і соціально-економічних відносин, наразі актуальним є врахування тих визначень категорії «державне регулювання», яке має за основу вимоги та умови сучасного стану економіки та базових основ державотворення. У межах цього дослідження доречно навести одне з визначень, на яке посилається в своїй науковій праці Болубаш Є.А., акцентуючи увагу на тих функціях держави, що мають бути спрямовані на «створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму» [4, с. 101]. При цьому висувається завдання забезпечення функціонування економічного механізму відповідно до цілей та пріоритетів державної економічної політики для «реалізації національних інтересів держави» [4, с. 102].

Відповідно до Конституції, як Основного Закону України, Україна проголошена суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [12]. Найвищою соціальною цінністю в нашій державі визнані «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» [12]. Конституція України гарантує право кожному «на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [12]. Забезпечується державою й «захист конкуренції у підприємницькій діяльності» [12]. Конституцією затверджено й державний захист права споживачів. Також держава має здійснювати «контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів» [12]. У Конституції відповідна стаття присвячена гарантуванню в Україні для тих, хто працює, права на відпочинок, що передбачає щотижневий відпочинок, оплачувану щорічну відпустку, скорочений робочий день для окремих професій та виробництв, скорочення тривалості роботи в нічний час. При цьому відповідним законодавством має визначатися та регулюватися «максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права» [12]. Наразі в межах дослідження визначеної теми увагу приділено лише певному прошарку питань, затверджених у Конституції України, а саме тим, які безпосередньо або опосередковано стосуються туристичних послуг та їх якості. Так, наприклад, для створення відповідного туристичного продукту, організації та надання екскурсійних послуг вагоме місце посідає питання охорони культурної спадщини, яка в Україні регулюється законом. Щодо збереження історичних пам'яток й інших об'єктів зі статусом культурної цінності, цей обов'язок покладається також на державу. Це стосується й тих

випадків, коли виникає необхідність повертати в Україну ті культурні цінності, що знаходяться за її межами.

В Україні гарантовано право кожному знати свої права та обов'язки. Окремі обмеження прав і свобод можуть бути встановлені в Україні в тих випадках, коли оголошено умови воєнного або надзвичайного стану. При цьому має бути визначено строк їх дії. Одночасно Конституція передбачає й перелік тих статей, які не підлягають обмеженню навіть у таких ситуаціях.

Конституція України зобов'язує кожного «не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки» [12]. Також існує обов'язок щодо сплати податків і зборів відповідно до законодавства. Щодо туризму, треба враховувати, що для реалізації державної політики України в цій галузі діє Закон України «Про туризм», який спрямований на «забезпечення закріплених Конституцією прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей» [23]. В основі цього Закону – загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади для реалізації його завдань. Затверджені вимоги щодо раціонального використання туристичних ресурсів, регулювання на території України відносин стосовно організації та здійснення туризму. Законом України «Про туризм» затверджено відповідні статті про законодавство України, що стосується туризму, а також низки пов'язаних із цією галуззю питань.

Вагоме значення в галузі туризму має державна політика та державне регулювання. Цим питанням присвячено відповідний розділ Закону України «Про туризм». Законодавчо визначено в галузі туризму основні способи та цілі державного регулювання, а також основні пріоритетні напрями державної політики. Визначені шляхи реалізації державної політики в галузі туризму, а також основні цілі державного регулювання. У переліку тих органів, які мають регулюючу функцію в галузі туризму, зазначені:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів;
- Верховна Рада Автономної Республіки Крим;
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим;
- місцеві державні адміністрації;
- органи місцевого самоврядування;
- інші органи в межах їх компетенції.

Для галузі туризму пріоритетне значення має забезпечення безпеки як для споживачів туристичного продукту, так і для працівників, туристичної інфраструктури, довкілля тощо. Також суттєвим для здійснення туристичної діяльності залишається питання страхування та відшкодування збитків. Для туристичних операторів (далі – туроператорів) вагому роль в організації туристичної діяльності відіграє ліцензування. Категорія якості та рівень обслуговування об'єктів туристичної інфраструктури має мотивувати споживачів в умовах конкурентного середовища зробити свій свідомий вибір там, де будуть гарантовані якісні послуги на тому рівні, що відповідає саме їх потребам. Регулювання питань щодо визначення видів категорій об'єктів

туристичної інфраструктури, порядку їх встановлення та змін, а також порядку інформування споживачів у цих питаннях покладається на Кабінет Міністрів України. Наразі Державне Агентство з розвитку туризму України (далі – ДАРТ) в якості центрального органу виконавчої влади, що «забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів», встановлює категорії «об'єктів туристичної інфраструктури (готелів, інших засобів тимчасового розміщення, закладів харчування, курортних закладів тощо)» [9].

Законом України «Про захист прав споживачів» регулюються питання щодо якості туристичних послуг, зокрема затверджена вимога стосовно обов'язковості дотримання рівня якості туристичних послуг відповідно до умов договору на туристичне обслуговування. Також цим Законом визначено «порядок і способи захисту порушених прав туристів» [20]. Цим Законом в Україні регулюються відповідні відносини між суб'єктами господарювання та споживачами, тобто в цих процесах беруть участь споживачі (товарів, робіт, послуг) і виробники та продавці товарів, виконавці робіт, надавачі послуг різних форм власності. Також встановлюються права споживачів, визначається механізм їх захисту та «основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів» [20]. У цьому Законі послуга визначається як «діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб», а виконавцем називається той «суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги» [20]. Властивість продукції, що відповідає вимогам, які висуваються для такої категорії продукції або послуги відповідно до нормативно-правових актів та умов договору зі споживачем, у даному Законі називається належною якістю (товару, роботи або послуги). Діяльність суб'єктів господарювання з продажу (товарів, робіт або послуг) називається реалізацією [20].

В Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» визначається сутнісна відмінність категорій «харчовий продукт» і «непридатний харчовий продукт» [21]. У цьому Законі регулюються відносини між різними суб'єктами щодо харчових продуктів. Це стосується органів виконавчої влади, операторів ринку харчових продуктів, споживачів харчових продуктів. Визначається «порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться або пересилаються на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї» [21]. Харчовий продукт, який не впливає шкідливо на здоров'я людини та є придатним до споживання, належить до категорії безпечних харчових продуктів [21].

Варто також перелічити низку міжнародних організацій, які розробляють «рекомендації, інструкції, стандарти, інші документи, що стосуються захисту здоров'я та життя людей від ризиків, пов'язаних із вживанням харчових продуктів» [21]. Це, зокрема, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Комісія з Кодексу Аліментаріус, Міжнародне епізоотичне бюро (МЕБ). Також такі міжнародні організації беруть до уваги й інші окремі показники якості харчо-

вих продуктів. В межах теми дослідження доцільно зауважити, що законодавством України визначено та затверджено сутнісні ознаки та критерії, які характеризують певні категорії, дотичні до галузі туризму, туристичної інфраструктури тощо. Так, наприклад, закладами громадського харчування називають ресторани, бар, кафе, їдальню, закусочну, піцерію, кулінарію, кіоск або інший заклад незалежно від територіальних ознак (місця) провадження господарської діяльності з громадського харчування та ступеня доступності харчування будь-яким особам [21].

Вирізняють певні вимоги та характерні ознаки показників якості харчових продуктів. До окремих показників відносяться «показники та/або властивості харчових продуктів, що застосовуються для виконання одного або кількох завдань» [21]. До законодавчої бази про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів належать, окрім Конституції України та вище наведеного Закону, низка інших законів України, у тому числі «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів». Також треба враховувати й ті нормативно-правові акти, що видані відповідно до цих Законів. Отже, в Україні на державному рівні постійно здійснюється відповідне регулювання у сфері безпечності харчових продуктів. Мета державного регулювання – захист життя, здоров'я та інтересів споживачів.

В умовах воєнного стану в Україні розроблені та введені в дію відповідні Закони та нормативно-правові документи, що стосуються продовольчої безпеки. Як вільно поширюються для ознайомлення. Так, наприклад, Мінагрополітики розроблено відповідну пам'ятку-роз'яснення до Закону про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану.

В результаті розв'язання повномасштабних воєнних дій російським агресором в Україні розроблено та на вищому державному рівні вводяться в дію Закони та пов'язані з ними нормативно-правові документи, зумовлені введенням на території України воєнного стану. Конституція України [12], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [22], указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України [19], є правовою основою введення воєнного стану. У зв'язку з введенням воєнного стану тимчасово обмежуються певні конституційні права і свободи людини та громадянина протягом законодавчо визначеного терміну. Також на визначений строк набувають чинності тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб [22]. Під час дії воєнного стану на низку актів органів місцевого самоврядування, військово-цивільних і військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються певні вимоги до відповідних статей, зазначені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» щодо таких Законів, як [22]:

- «Про доступ до публічної інформації»;
- «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;
- «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Протягом дії воєнного стану законодавством України передбачено й порядок встановлення режиму роботи підприємств, у тому числі й громадського харчування. Відповідне регулювання має відбуватися й

щодо порядку руху транспортних засобів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форми власності. Також регулюється й порядок транзиту пасажирського транспорту.

Отже, для підприємств, які здійснюють свою діяльність в галузі туризму, обов'язковими до виконання є не тільки ті Закони України, які безпосередньо стосуються туризму, але й низка тих, що регулюють господарську діяльність за різних умов, у тому числі й під час дії воєнного стану, в умовах невизначеності та надзвичайних ситуацій. За будь-яких обставин якість туристичних послуг повинна відповідати тим вимогам, які висуваються до них відповідно чинному законодавству України.

Варто вирізняти сутність категорії «нормативний документ» і «стандарт». Серед категорій, що стосуються питань стандартизації та відповідних нормативів, треба чітко розуміти сутність та особливості їх дотримання, а саме стосовно європейського стандарту, кодексу ustalеної практики; міждержавного, міжнародного, національного та регіонального стандарту. В процесі стандартизації вирізняють також нормативний документ «технічні умови». Європейське законодавство та наслідки від російської агресії активізували в Україні розробку та реалізацію документів, які регулюють дії щодо осіб із інвалідністю. Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» має бути забезпечене розумне пристосування та універсальний дизайн.

Виклики сьогодення зумовлюють відповідне трактування поняття «державне регулювання», враховуючи особливості соціально-економічних процесів, динаміку їх змін, а також фактори впливу ринкового механізму саморегулювання. Сучасні трактування цієї економічної категорії мають певне різноманіття, але збігаються в обов'язковості врахування правових, економічних і соціальних аспектів впливу на функціонування економічного механізму держави та її національні інтереси. Розглядаються три основні ознаки груп щодо трактування сутності державного регулювання: економічна діяльність держави, система заходів і «комплекс основних форм і методів впливу на певний процес чи об'єкт» [4]. Таким чином допускається розглядати сутність процесу державного регулювання як систему певних заходів для досягнення відповідних державних цілей.

Як відомо, Україна з 1-го червня 2023 р. отримала право очолити чергове засідання Європейської Комісії Всесвітньої туристичної організації (далі – WTO) Організації об'єднаних націй (далі – ООН). Цей факт є свідченням визнання ролі України в туристичній сфері. Україна під час роботи 69-ї сесії Європейської комісії WTO ООН в особі Голови ДАРТ України мала можливість оприлюднити програму розвитку туризму на 2024–2025 роки. Від України була підтверджена її готовність до «інтеграції в європейське туристичне співтовариство», а також запропоновано «представникам цивілізованого світу спільно планувати відродження туризму в Україні» [26]. Щодо відродження туризму в Україні під час війни, цим питанням опікуються не тільки в Україні, але й WTO ООН ініційовано створення спеціальної робочої групи для підтримки туристичної галузі та економіки України. Ця ідея спрямована на

сприяння об'єднанню «зусиль усіх учасників туристичної галузі з метою відновлення прийому іноземних туристів в Україні» [26]. Запропоновано розпочати «з організації різноманітних заходів у відносно безпечних частинах країни, або ж біля кордонів із сусідніми державами» [26]. Важливим напрямком для успішної співпраці має стати обмін досвідом із «європейськими та глобальними країнами», створення «сприятливого бізнес-середовища» для розвитку туризму, «просування інвестицій» та «сприяння партнерству з міжнародними компаніями» [26]. Таким чином, для того, щоб досягти мети стати привабливою туристичною дестинацією, в Україні необхідно не тільки визначити пріоритети, але й розробити реальні заходи для практичного їх втілення навіть в умовах воєнного стану.

Для широкого загалу на офіційних сторінках державних органів влади в Україні, на сторінках відповідних веб-ресурсів громадських професійних об'єднань, спеціалізованих журналів тощо є можливість регулярно ознайомлюватися з чинними законодавчими та нормативно-правовими документами, отримувати відповіді та роз'яснення професіоналів на нагальні питання, зокрема щодо організації та діяльності туристичного бізнесу, прав споживачів; правил і порядку дотримання вимог, заборон і обмежень в умовах дії воєнного стану. Так, наприклад, туристів цікавлять питання щодо умов і гарантії безпечної подорожі, оформлення страхування, процесу придбання квитків, подорожі автомобілем. ДАРТ і американський онлайн-сервіс Airbnb підписали меморандум щодо промоції України як туристичного напрямку після завершення війни. У відкритому доступі можливо, зокрема, отримати відповідні консультації та роз'яснення щодо питань, пов'язаних із туризмом, зокрема на порталі Visit Ukraine Legal advice, що надає комплексний юридичний супровід з питань в'їзду в Україну. Також найбільша онлайн-база з турів Україною відкрита завдяки Visit Ukraine Tours.

У період воєнного стану в Україні з різних вагомих причин як підприємців, так і громадян, турбують правила та порядок надання адміністративних послуг. На своєму офіційному сайті Верховна Рада України, зокрема, надала відповідне роз'яснення щодо діяльності ЦНАП у воєнний час. Завдяки активізації застосування та можливості вільного використання широким загалом можливостей Програми «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (далі – USAID DOBRE) створено IT-простір для оперативного отримання відповідей на запитання щодо адміністративних послуг в Україні. Ця Програма виконується міжнародною організацією Глобал Ком'юнітіз (Global Communities) та фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID).

Мінекономіки України регулярно на своєму сайті надає відповідні роз'яснення; відповіді на запитання, що надходять на її адресу. Так, наприклад, оприлюднені відповіді на запитання суб'єктів туристичної діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) [6].

Вартим уваги щодо розгляду в якості прикладу в межах дослідження питання державного регулювання якості туристичних послуг в умовах воєнного стану в Україні наразі є матеріал, складений ДАРТ України до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про

внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153» [10].

Відомо, що після того як було запроваджено воєнний стан в Україні, а 24 лютого 2022 року Правлінням Національного банку України прийнято постанову № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (далі – постанова Правління НБУ № 18), заборонено «здійснювати розрахунки по імпортним операціям з рахунків, відкритих на території України». Виключення стосувалося лише товарів критичного імпорту [10]. Наслідки виявилися досить негативними для суб'єктів туристичного ринку, а саме для туроператорів і туристичних агентів (далі – турагентів), тобто розрахуватись зі своїми партнерами за туристичні послуги стало практично неможливо, що суттєво ускладнило роботу туристичного ринку. Почав відбуватися процес релокації туристичного бізнесу за межі України, а в подальшому почали виявлятися ознаки збільшення детінізації економіки та відповідно зменшення податкових надходжень до державного бюджету. Це певним чином почало впливати й на якість туристичних послуг.

Протягом проведеного дослідження стану діяльності туристичних підприємств ДАРТ України та відповідними фахівцями-експертами було зафіксовано, «що орієнтовний обсяг потреби у здійсненні транскордонних валютних операцій на 2023 рік складає 20% від 2021 року, тобто 250–300 млн доларів США» [10]. За їх висновками державний бюджет міг би отримати 55–70 млн доларів США лише завдяки транскордонним валютним операціям у туристичній галузі. Таким чином було доведено потребу внесення конкретно зазначених змін до вище згаданого документу щодо включення відповідних послуг туристичного ринку до Переліку про транскордонні операції. Однією з особливостей туристичної діяльності є потреба в розрахунках за межами України, а це зумовлює мати дозволи на транскордонні операції з валютними коштами.

Для України важливо й під час воєнного стану зберігати ринок туроператорів, що спонукало ДАРТ звернутись до Національного банку України (далі – НБУ) за фаховими роз'ясненнями стосовно створеної ситуації. Виявилось, що вирішувати подібні проблемні питання має право та компетенцію Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), а саме Міністерство економіки України (далі – Мінекономіки). Для внесення відповідних змін до постанови КМУ необхідно згідно чинного законодавства дотримуватись всіх вимог щодо правових відносин і не перевищувати владних повноважень для врегулювання ситуації щодо регуляторних актів. Таким чином актуальним виявилася потреба нормативно-правового врегулювання на державному рівні. Вагомою причиною термінового внесення змін до вище зазначеного регуляторного акту стало й те, що відповідні податки могли б бути «перераховані до бюджетів інших країн, на території яких українські туроператори наразі вимушені провадити свою діяльність через наявні валютні обмеження в Україні» [10].

Отже, ДАРТ і залучені до розробки проекту постанови Кабінету Міністрів України щодо внесення змін до раніше затвердженої постанови суб'єкти туристичної діяльності, розробили відповідний документ і винесли його на розгляд уповноваженим для цього органам

влади. Проект постанови передбачав мету включити до Переліку послуг туристичного ринку такі, як:

1. Послуги з тимчасового розміщення (проживання).

2. Пов'язані з цим супутні послуги:

- готельні послуги;
- послуги з організації харчування в закладах громадського харчування;
- послуги з організації дозвілля в культурно-розважальних закладах;
- організація та надання трансферів;
- оренда транспорту.

3. Послуги з придбання квитків на транспорті, зокрема:

- авіаційному;
- залізничному;
- автомобільному;
- річковому;
- морському.

4. Бронювання та оплата круїзів.

5. Оренда морських і річкових човнів, катерів й інших суден.

6. Послуги з організації:

- екскурсійного обслуговування;
- міжнародних заходів спортивного, виставкового, ділового та подієвого призначення.

7. Послуги з бронювання пакетів туристичних послуг.

Таким чином завдяки ініціативі туристичних операторів і турагентів України за підтримки та регулювання процесу подання розроблених документів ДАРТ України був створений позитивний прецедент сприяння державотворчій законодавчій та нормативно-правовій діяльності для галузі туризму. Результатом має стати збереження та відновлення ринку туристичних послуг й суттєве збільшення податків до бюджету України. У протилежному випадку втрата податкових надходжень до бюджету може скласти не менше 55–70 млн доларів США.

Кількість суб'єктів господарювання та/або фізичних осіб, які підпадають під дію регулювання, становлять 3867 одиниць, з них великі підприємства – 12 од., середні – 965 од., малі – 2890 од. Відповідно їх питома вага, як групи туристичних підприємств, у загальній кількості налічує для великих – 0,3%, для середніх – 25%, для малих – 74,7% [10, с. 9]. Отже, максимально зацікавленими у запровадженні зазначених регулюючих факторів у туристичну діяльність виявилися малі суб'єкти господарювання. Ці дані надані ДАРТ на основі Ліцензійного реєстру суб'єктів туроператорської діяльності. Варто зазначити вагому роль інформатизації в обізнаності зацікавлених осіб щодо підготовки відповідних державних регулювальних актів. Якість туристичної діяльності визначається за певними показниками, а тому й рівень результативності регуляторного акту, який був розглянутий в якості прикладу, може бути оцінений за такими показниками, як [10, с. 9]:

- кількість реалізованих туристичних пакетів;
- кількість проведених транскордонних платежів за відповідні туристичні послуги;
- кількість туристичних операторів в Україні, які розпочали свою діяльність у період воєнного стану.

ДАРТ України має в подальшому здійснювати нагляд і контроль результативності регуляторного

акту, застосовуючи статистичний метод. ДАРТ України регулярно оновлює інформацію щодо дозволів та обмежень, які діють під час воєнного стану. Вибірка стосується 15-ти регіонів. Так, зокрема, перед початком літнього сезону 2023 р. було надано відповідну інформацію, узгоджену з військово-цивільними та обласними адміністраціями [16].

З метою забезпечення безпечних умов перебування туристів і відпочиваючих на певних територіях ДАРТ рекомендує обов'язково пересвідчитися в наявності укриттів на тих територіях і локаціях, де передбачається подорож і враховувати це, формуючи маршрут пересування та перебування в дестинації. Також треба враховувати чинну комендантську годину. По всій території України наразі залишається заборона, яка стосується сплавів, походів, прогулянок і екскурсій за маршрутами поблизу критичної інфраструктури, об'єктів військового та стратегічного значення. Території та туристичні точки, що розташовані близько до кордонів із Білоруссю та Росією, також наразі не можна відвідувати. Мають місце обмеження й щодо «відвідування деяких гірських маршрутів, водойм, лісів у різних областях» [16]. Влітку 2023 р. пляжний відпочинок на берегах Чорного та Азовського морів відносився до пов'язаних із певною небезпекою, але були випадки, коли під контролем військової адміністрації та інших уповноважених органів влади на окремих ділянках узбережжя певним чином регулювався. В першу чергу, існувала загроза ракетних обстрілів і мінна небезпека. Відносно безпечними були центральні та західні регіони України, але мали місце різні ситуації. Кожна область регулює свої туристичні локації, про що повідомляє на офіційних сайтах органів державної влади та органів місцевого самоврядування після узгодження з відповідними уповноваженими органами.

Під час війни та як її наслідок, збільшується кількість населення України, яка потребує медичного супроводу, лікування та реабілітації після різного роду травм. У зв'язку з цим все більш актуальнішим є питання розвитку медичного туризму в Україні. У своїх наукових дослідженнях, наприклад, Гуцал Л.А. та Долинська О.О. з'ясували, що «розвиток медичного туризму в Україні потребує державної та правової підтримки», спрямованої на [7, с. 168]:

- забезпечення безпеки та підвищення якості туристичних послуг;
- підтримки компаній, які виробляють та продають якісний туристичний продукт.

Встановлено, що «розвиток медичного туризму в Україні зумовлений такими факторами, як [7, с. 168]:

- державне регулювання цього виду діяльності;
- матеріально-технічне забезпечення;
- відсутність єдиних і стандартизованих програм навчання у сфері медичного туризму;
- потреба підвищення якості лікарів і медичного персоналу, що працює у сфері медичного туризму;
- відсутність організованих масштабних закордонних освітніх поїздок.

В умовах воєнного стану в Україні функціонують заклади, які можуть надавати медичну, психологічну та реабілітаційну допомогу [7, с. 168]:

- лікувально-туристичні;
- санаторно-курортні;
- реабілітаційні.

Для розвитку медичного туризму в Україні має бути забезпечена умова щодо становлення та удосконалення медичних послуг спеціалізованих галузей медицини завдяки суттєвому покращенню якості послуг, законодавчому регулюванню медичної діяльності та розробці «ефективних маркетингових рішень для просування медичного туризму» [7, с. 169].

Щодо класифікації видів медичного туризму, варто виділити такі, як:

– внутрішній медичний туризм (пацієнти подорожують для отримання медичних послуг в середині країни);

– міжнародний медичний туризм (пацієнти подорожують для отримання медичних послуг за межі країни).

У медичному туризмі розрізняють загальнотуристичні послуги та спеціалізовані [17]:

1. Медичні послуги:

– медичне обстеження;

– лікування, включаючи трансплантацію;

– подальша реабілітація.

2. Лікувально-оздоровчі послуги шляхом медичного втручання (реабілітації), у тому числі в санаторно-курортних закладах.

3. Медичні послуги, не пов'язані з оздоровленням пацієнта, у тому числі косметичні послуги, що потребують медичного втручання.

Українська асоціація медичного туризму оприлюднила дані, які свідчать про те, що перед широкомасштабним вторгненням російського агресора в Україну в 2018 р. нашу країну відвідали більше як 60 млн медичних туристів; їх витрати суто на медичні послуги становили понад 150 млн. доларів США. Здебільшого тривалість перебування в Україні з метою медичного туризму була від 10 до 20 днів. В структурному відношенні послуги виїзного медичного туризму в Україні до пандемії та до широкомасштабного вторгнення російського ворога за спостереженнями Української асоціації міжнародного туризму фіксувалися в такому відношенні [7, с. 171]:

– лікування: 40%;

– відновлення: 30%;

– діагностика: 25%;

– медична туристична страховка: 5%.

Російсько-українська війна суттєво погіршила ситуацію щодо діяльності медичного туризму, але поступово розпочалося його відродження на Закар-

патті, Прикарпатті та в деяких центральних регіонах України.

Серед критеріїв якості послуг медичного туризму важливо акцентувати увагу на потребі покращення інфраструктури тих закладів, які можуть надавати відповідні послуги або спеціалізуватися на окремих видах. Щодо цінової політики, наразі переважає більшість послуг медичного туризму значно нижче від європейських, що приваблює іноземних споживачів і може в подальшому відігравати вагомий роль у наповненні бюджету країни від надання послуг медичного туризму. Вагоме значення має приділятися й рівню підготовки медичних працівників і лікарів загальної практики, зокрема опануванню іноземних мов [7, с. 172]. Для якості надання послуг у галузі туризму, у тому числі й під час організації та надання послуг медичного туризму, важливу роль відіграє рівень професійної підготовки, компетентності, комунікабельності тих, хто працює у закладах розміщення та громадського харчування, надає логістичні послуги тощо. Створення позитивного іміджу, завоювання конкурентних позицій на ринку туристичних послуг завдяки високій якості та її гарантії на всіх етапах життєвого циклу турпродукту – шлях до позиціонування суб'єкта господарювання як ефективного та надійного бізнес-партнера та перспективного лідера турбізнесу.

Висновки. Державним регулюванням та ефективністю рішень органів місцевого самоврядування обумовлено соціально-економічний розвиток нашої держави. Враховуючи різноманіття поглядів щодо сутності та значення для розвитку країни та окремих галузей народного господарства системи державного регулювання, в межах проведеного дослідження узагальнено аргументи щодо сутнісного значення ролі держави Україна для регулювання якості туристичних послуг в умовах воєнного стану. Систематизовано наукові теоретико-методологічні, аналітичні та прикладні засади й відповідну законодавчу та нормативно-правову базу щодо значення системи державного регулювання в умовах воєнного стану в Україні та необхідності визначати та враховувати вагомий чинник впливу на розвиток туризму.

Результати дослідження можуть зацікавити працівників галузі туризму; науковців, студентів вищих навчальних закладів, які опановують спеціальність «Туризм».

Список використаних джерел:

1. Баженова С.Е., Пологовська Ю.Ю., Бикова М.Д. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. *Наукові перспективи. Серія «Економіка»*. 2022. № 5(23). С. 168–180. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-168-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-168-180)
2. Беляєва С.С. Державне регулювання дотримання вимог щодо безпечності та якості харчових продуктів. *Інтеграційні та інноваційні напрями розвитку харчової індустрії: матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції*. Черкаси, 1 листопада 2019 року. Том 1. С. 130–134. URI: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/3296>
3. Беляєва С.С., Шестель О.Г. Сучасні тенденції нормативно-правового регулювання щодо якості організації та надання послуг у сфері туризму. *Науковий збірник ФХТСО «Інновації та технології в сфері послуг і харчування»*. Черкаський державний технологічний університет. ЧДТУ, Черкаси. 2020. С. 13–20.
4. Болюбаш Є.А. Державне регулювання соціально-економічним розвитком територій: ретроспектива та сучасний контекст. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 6. С. 101–105. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2020-288-6-15>
5. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Випуск 62. С. 178–196. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214>
6. Відповіді на запитання суб'єктів туристичної діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=cec41fa0-4201-46ce-a354-45b55711a18a&title>

7. Гуцал Л.А., Долинська О.О. Вплив війни на розвиток медичного туризму в Україні. *Наукові перспективи*. 2023. № 3(33). С. 168–175. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-168-175](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-168-175)
8. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба). URL: <https://dpss.gov.ua/diyalnist/regulatorynapolitika>
9. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ). 2023. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>
10. Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ). Пояснювальна записка до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153». URL: <https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/1518.pdf>
11. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
12. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Надання адміністративних послуг у період воєнного стану – роз’яснення для громад. 04 грудня 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15084>
14. Національний рейтинг найкращих туристичних компаній України, які працюють в умовах війни. 2022. URL: <https://www.elitukraine.com/news/nacionalnyj-rejting-luchshih-turisticheskikh-kompanij-ukrainy-rabotajuschih-v-uslovijah-vojnij/?lang=ua>
15. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (16.07–15.08.2023 року). 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voeynoho-14>
16. Оновлено обмеження та дозволи на подорожі Україною – ДАРТ. 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/912399.html>
17. Пашков В.М., Гнедик Є.С. Правове регулювання медичного туризму в умовах війни в Україні: монографія. Харків: Право, 2022. 188 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4781&download_id=1616
18. Перегуда Ю.А., Кривоберець М.М. Державна підтримка підприємств туристичної галузі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Підприємництво та інновації*. 2022. Вип. 23. С. 16–20. URL: https://tourlib.net/statii_ukr/pereguda2.htm
19. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
20. Про захист прав споживачів: Закон України від 15 грудня 1993 р. № 1023-ХІІ (із змінами та доповненнями). Документ 1023-ХІІ від 19.11.2022, підстава – 2529-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
21. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. Документ 771/97-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 26.10.2023, підстава – 3221-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>
22. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Документ 389-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 19.10.2023, підстава – 3378-ІХ. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
23. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. Документ 324/95-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.04.2023, підстава – 1441-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст.24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
24. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/>
25. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. 2022. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/>
26. Туризм під час війни: в ООН запропонували відновити туристичну галузь України. 2023. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2769/turizm-pid-cas-viini-v-oon-zaproponovali-vidroditi-turistichnu-galuz-ukraini>
27. Фастовець О.О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. Зб. наук. праць. 2022. № 3(80). С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97>
28. Чепурда Л.М., Чепурда Г.М., Беляєва С.С. Особливості розвитку міжнародного та внутрішнього туризму в Україні в умовах кризи. Туристичний та готельно-ресторанний бізнес у період кризового стану: проблеми розвитку та регулювання: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Чепурди Л. М.; М-во освіти і науки України; Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2023. С. 8–29. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/.pdf>
29. Чепурда Л.М., Беляєва С.С., Герман І.В. Державне регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану (на прикладі сфери туризму). Туристичний та готельно-ресторанний бізнес у період кризового стану: проблеми розвитку та регулювання: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Чепурди Л. М.; М-во освіти і науки України; Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2023. С. 112–148. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/.pdf>
30. Як споживачу захистити свої права в умовах воєнного стану? 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c4a1849f-4558-4410-9dce1455f55feae8&title=YAkSpozivachuzakhistitiSvoiPravaVUmovakhVonnooStanu->

References:

1. Bazhenova S. E., Pologovska I. Y., Bykova M. D. (2022) Realii rozvytku turyzmu v Ukraini na suchasnomu etapi [Realities of tourism development in Ukraine at the present stage]. *Naukovi perspektyvy. Seriya «Ekonomika»*, no. 5(23), pp. 168–180. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-168-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-168-180) (in Ukrainian)
2. Belyaeva S. S. (November 1, 2019) Derzhavne rehulivuvannia dotrymannia vymoh shchodo bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [State regulation of compliance with food safety and quality requirements]. *Integration and innovative directions of food industry development: materials of the third international scientific and practical conference*. Cherkasy. Vol. 1, pp. 130–134. Available at: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/3296> (in Ukrainian)

3. Belyaeva S. S., Shestel O. G. (2020) Suchasni tendentsii normatyvno-pravovoho rehuliuвання shchodo yakosti orhanizatsii ta nadання posluh u sferi turyzmu [Current trends in regulatory and legal regulation of the quality of organization and provision of services in the tourism sector]. *Scientific collection of FHTSO "Innovations and technologies in the field of services and food"*. Cherkasy State Technological University. Cherkasy State Technological University, pp. 13–20 (in Ukrainian)
4. Boliubash Ye. (2020) Derzhavne rehuliuвання sotsialno-ekonomichnym rozvytkom terytorii: retrospektyva ta suchasnyi kontekst [State regulation of socio-economic development of territories: retrospective and modern context]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 6, pp. 101–105. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2020-288-6-15> (in Ukrainian)
5. Bordun O., Shevchuk V., Monastyrskyy V., Luchka O. (2022) Vtraty ta napriamy poriatunku turystychnoho biznesu Ukrainy v umovakh viiny [Losses and rescue areas of tourism business under the war in Ukraine]. *Bulletin of Lviv University. Economic series*, issue 62, pp. 178–196. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214> (in Ukrainian)
6. Vidpovidi na zapytannia subiektiv turystychnoi diialnosti, shcho nadaiut posluhy z tymchasovoho rozmishchennia (prozhyvannia) [Answers to questions from tourism entities providing temporary accommodation services]. (2023). Available at: [https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=cec41fa0-4201-46ce-a354-45b55711a18a&title=\(in Ukrainian](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=cec41fa0-4201-46ce-a354-45b55711a18a&title=(in Ukrainian)
7. Hutsal L. A., Dolynska O. O. (2023) Vplyv viiny na rozvytok medychnoho turyzmu v Ukraini [Impact of the war on the development of medical tourism in Ukraine]. *Scientific Perspectives*, no. 3 (33), pp. 168–175. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-168-175](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-168-175) (in Ukrainian)
8. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan bezpechnosti kharchovykh produktiv ta zakhystu spozhyvachiv (Derzhprodspozhyvslyzhba) [The State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection (SSUFSCP)]. (2023). Available at: <https://dpss.gov.ua/diyalnist/regulyatornapolitika> (in Ukrainian)
9. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu (DART) [State Agency for Tourism Development (DART)]. (2023). Available at: <https://www.tourism.gov.ua/> (in Ukrainian)
10. Poiasniuvalna zapyska do projektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zmin u dodatok do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 153» [Poiasniuvalna zapyska to the draft law of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On introducing amendments to the amendment to the law of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2022 No. 153"]. Available at: <https://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/1518.pdf> (in Ukrainian)
11. Zarubina A., Sira E., Demchuk L. (2022) Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of tourism in a state of war]. *Economy and Society*, no. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14> (in Ukrainian)
12. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996) *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 30, art. 141. Document 254k/96-BP, current, current edition – Edition of 01.01.2020, grounds – 27-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
13. Nadання administratyvnykh posluh u period voiennoho stanu – roziasnennia dlia hromad [Provision of administrative services during martial law – clarification for communities]. (2023). Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/15084> (in Ukrainian)
14. Natsionalnyi reityngh naikrashchykh turystychnykh kompanii Ukrainy, yaki pratsiuut v umovakh viiny [National ranking of the best travel companies in Ukraine operating in the war]. (2022). Available at: <https://www.elitukraine.com/news/nacionalnyj-rejting-luchshih-turisticheskikh-kompanij-ukrainy-rabotajuschih-v-uslovijah-vojny/?lang=ua> (in Ukrainian)
15. Ohliad instrumentiv pidtrymky finansovoi stiičnosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini (16.07–15.08.2023 roku) [Overview of tools to support financial stability under martial law in Ukraine (16.07-15.08.2023)]. (2023). Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiycnosti-v-umovakh-voiennoho-14> (in Ukrainian)
16. Onovleno obmezhennta ta dozvolu na podorozhi Ukrainoiu – DART [Travel restrictions and permits for Ukraine have been updated – DART]. (2023). Available at: <https://interfax.com.ua/news/general/912399.html> (in Ukrainian)
17. Pashkov V. M., Ghnedyk Je. S. (2022) *Pravove rehuljuvannja medychnoho turyzmu v umovakh viiny v Ukraini: monohrafija* [Legal regulation of medical tourism in the conditions of war in Ukraine: monograph]. Kharkiv: Pravo, 188 p (in Ukrainian)
18. Perehuda Y. A., Kryvoberets M. M. (2022) Derzhavna pidtrymka pidpriemstv turystychnoi haluzi v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia [State support for tourism enterprises under martial law and post-war reconstruction]. *Entrepreneurship and innovation*, issue 23, pp. 16–20. Available at: https://tourlib.net/statti_ukr/pereguda2.htm (in Ukrainian)
19. Pro vvedennja vojennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine No. 64/2022]. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (in Ukrainian)
20. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On consumer protection]: Law of Ukraine of December 15, 1993, No. 1023-XP (as amended). Document 1023-XII of 19.11.2022, basis – 2529-IX. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (in Ukrainian)
21. Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv [On the basic principles and requirements for food safety and quality]: Law of Ukraine of December 23, 1997 No. 771/97-BP. Document 771/97-BP, current, current edition – Edition of 26.10.2023, basis – 3221-IX. (1998) *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 19, art. 98. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
22. Pro pravovy rehym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Law of Ukraine No. 389-VIII of May 12, 2015. Document 389-VIII, current, current edition – Edition of 19.10.2023, basis – 3378-IX. (2015) *Bulletin of the Verkhovna Rada*, no. 28, art. 250. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian)
23. Pro turyzm [About tourism]: Law of Ukraine dated September 15, 1995 No. 324/95-BP. Document 324/95-BP, current, current edition – Edition of 01.04.2023, basis – 1441-IX. (1995) *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 31, art. 24. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
24. Rykhlits'kyi V. (2022) Biznes v umovakh viiny: khto zaznav naybil'shykh vtrat ta yak vidnovlyuyut'sya pidpriemstva [Business in the conditions of war: who suffered the greatest losses and how enterprises are restored]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/> (in Ukrainian)
25. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezul'taty opytuvannya [The state and needs of business in wartime: survey results]. (2022). Available at: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results> (in Ukrainian)
26. Turyzm pid chas viiny: v OON zaproponuvaly vidrodyty turystychnu haluz Ukrainy [Tourism in time of war: the UN proposed to revive Ukraine's tourism industry]. (2023). Available at: <https://visitukraine.today/uk/blog/2769/turizm-pid-cas-viiny-v-oon-zaproponuvali-vidroditi-turistichnu-galuz-ukraini> (in Ukrainian)

27. Fastovets O. (2022) Tourism in Ukraine during military actions [Tourism in Ukraine under martial law]. *Development of management and entrepreneurship methods on transport*, vol. 3(80), pp. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2022-3-87-97> (in Ukrainian)

28. Chepurda L. M., Chepurda H. M., Bieliaieva S. S. (2023) Features of the development of international and domestic tourism in Ukraine during the crisis [Peculiarities of international and domestic tourism development in Ukraine in the context of the crisis]. *Tourist and hotel and restaurant business in the period of crisis: problems of development and regulation*: multi-authored monograph / under the general editorship of Doctor of Economic Sciences, Professor L. M. Chepurda. Cherkasy. P. 8–29. Available at: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream.pdf> (in Ukrainian)

29. Chepurda L. M., Bieliaieva S. S., Herman I. V. (2023) Derzhavne rehulivannia trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu (na prykladi sfery turyzmu) [State regulation of labor relations under martial law (on the example of tourism)]. *Tourist and hotel and restaurant business in the period of crisis: problems of development and regulation*: multi-authored monograph / under the general editorship of Doctor of Economic Sciences, Professor L. M. Chepurda. Cherkasy. P. 112–148. Available at: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/.pdf> (in Ukrainian)

30. Yak spozhyvachu zakhystyty svoi prava v umovakh voiennoho stanu? Ministerstvo ekonomiky Ukrainy? [How can consumers protect their rights under martial law?]. (2023). Available at: [https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c4a1849f-4558-4410-9dce1455f55feae8&title=YAk Spozhiva chuZakhistitiSvoiPravaVUMovakhVonnooStanu-](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c4a1849f-4558-4410-9dce1455f55feae8&title=YAk%20spozhiva%20chuZakhistitiSvoiPravaVUMovakhVonnooStanu-) (in Ukrainian)